

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITIHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA UALIMU DARAJA LA A
MAARIFA YA JAMII

614

Muda: Saa 3

MAJIBU

Mwaka: 2012

Maelekezo

1. Karatasi hii ina sehemu A na B.
2. Jibu maswali yote.

maktaba.tetea.org

1. Eleza kwa ufupi sababu zilizowafanya wapelelezi kutoka mataifa ya Ulaya kuja katika bara la Afrika.

Wapelelezi waliletwa Afrika kutokana na sababu mbalimbali. Kwanza, walikuja kwa ajili ya kutafuta njia mpya za biashara. Mataifa ya Ulaya yalikuwa yakihitaji bidhaa za asili na masoko mapya kwa bidhaa zao, hivyo wapelelezi walitumwa kutafuta njia za usafiri na maeneo ya biashara.

Pili, walitumwa kupeleleza rasilimali zilizopo Afrika kama madini, misitu, mito na ardhi nzuri kwa kilimo. Wapelelezi walikusanya taarifa hizi na kuziwasilisha kwa mataifa yao ili kuandaa mazingira ya baadaye ya ukoloni.

Tatu, walitumwa kutafuta maeneo ya makazi kwa ajili ya wahamiaji wa Ulaya waliokuwa wakitafuta ardhi na mazingira ya kuishi nje ya Ulaya kutokana na msongamano.

Nne, baadhi yao walikuwa na nia ya kidini na walikuwa wakifungua njia kwa wamisionari waliokuja kueneza Ukristo Afrika.

2. (a) Mistari ya kontua ni nini?

Mistari ya kontua ni mistari ya mviringo inayounganisha sehemu zote zenye mwinuko sawa katika ramani. Hutumika kuonyesha maumbo ya ardhi kama milima, mabonde, tambarare na miteremko. Kadri mistari inavyokaribiana ndivyo mteremko unavyokuwa mkali.

(b) Eleza kazi za mistari ya kontua katika ramani.

Mistari ya kontua husaidia kutambua mwinuko wa sehemu mbalimbali katika eneo linalowakilishwa kwenye ramani. Pia husaidia kufahamu aina ya maumbile ya eneo husika kama vile vilima, mabonde au tambarare. Aidha, hutumika katika kupanga shughuli za kiuchumi kama kilimo, ujenzi na barabara kwa kuwa huonyesha maeneo hatarishi au yenye mwinuko mkubwa.

3. Fafanua sababu nne zilizosababisha kuzuka kwa vita vya maji maji kati ya mwaka 1905 hadi 1907.

Sababu ya kwanza ilikuwa ukandamizaji wa Wajerumani kwa kutumia sera za kazi za lazima kwa Waafrika. Wakoloni waliwalazimisha Waafrika kufanya kazi ngumu kama kuchimba barabara bila malipo.

Pili, kulikuwa na ushuru wa kulazimishwa ambapo watu walianzishwa kulipa kodi kwa fedha wakati hawakuwa na kipato cha fedha. Hali hii ilileta mateso na hasira kwa Waafrika.

Tatu, dhuluma na udhalilishaji wa kijamii na kijinsia kwa wanawake wa Kiafrika waliodhulumiwa na askari wa Kijerumani ilichochea hasira.

Nne, kuwepo kwa imani ya kishirikina ya maji maji kuwa yaliyo na uwezo wa kuzuia risasi, iliwatia moyo Waafrika kupigana kwa imani kuwa hawatajeruhiwa, hivyo kuchochea vita.

4. Bainisha athari nne zilizotokana na uhusiano wa kibiashara kati ya watu wa Bara la Asia na Pwani ya Afrika Mashariki kati ya karne ya 8 na karne ya 15.

Uhusiano huo ulileta maendeleo ya miji kama Kilwa, Zanzibar, Pate na Mombasa ambayo yalikuwa vituo vya biashara.

Kujitokeza kwa tabaka la Waswahili – jamii ya mchanganyiko kati ya Waafrika na Waarabu, ambao walikuwa na utamaduni wa kipekee na lugha ya Kiswahili.

Kuenea kwa dini ya Uislamu – Waarabu na Wahindi walieneza Uislamu kupitia biashara na ndoa na wenyeji wa Pwani.

Kuongezeka kwa ujuzi wa baharini na matumizi ya jahazi kama njia ya usafirishaji wa bidhaa.

5. Eleza kwa ufupi matokeo hasi ya uhusiano wa kibiashara kati ya watu wa Bara la Ulaya na watu wa Pwani ya Afrika Mashariki kabla ya ukoloni.

Uhusiano huo ulisababisha kuenea kwa biashara ya utumwa ambapo Waafrika waliuzwa Ulaya na Asia, jambo lililodhoofisha jamii za Kiafrika.

Ulileta utegemezi wa bidhaa za Ulaya kama vyombo vya plastiki, nguo, pombe na chumvi, hivyo kupunguza uzalishaji wa ndani.

Kuzorota kwa utawala wa jadi kwa kuwa wafanyabiashara wa Ulaya waliingilia siasa za ndani na kuwapa nguvu baadhi ya machifu waliowashirikiana nao.

Uharibifu wa maadili ya kijamii kwani bidhaa kama pombe ziliharibu jamii na kusababisha mmomonyoko wa maadili.

6. Eleza kwa ufupi hatua za mabadiliko ya binadamu kwa mujibu wa Charles Darwin.

Darwin alieleza kuwa binadamu anatokana na viumbe wa kale waliokuwa wakikaribiana na nyani. Alipendekeza kuwa mabadiliko haya yalitokana na uteuzi wa asili (natural selection) ambapo viumbe waliokuwa na sifa bora waliendelea kuishi.

Hatua ya kwanza ilikuwa viumbe waliotambaa, baadaye wakasimama wima kwa kutembea kwa miguu miwili (bipedalism).

Ubongo wa binadamu ulipanuka hatua kwa hatua, na kuweza kutumia zana, kuwasiliana na kujenga jamii.

Mwishowe, binadamu wa kisasa (Homo sapiens) walionekana kuwa na uwezo mkubwa wa kufikiri, kubuni na kupanga maisha yao.

7. Mji wa Dar es Salaam upo katika longitudo 45° Mashariki. Mji wa Tokyo hupatikana katika longitudo 120° Mashariki. Itakuwa ni saa ngapi katika mji wa Tokyo ikiwa ni saa 2:00 kamili usiku katika mji wa Dar es Salaam?

Tofauti ya longitudo ni $120^\circ - 45^\circ = 75^\circ$

Kila 15° ni saa 1, hivyo $75^\circ =$ saa 5

Tokyo iko mashariki mwa Dar es Salaam, hivyo tunaongeza saa.

2:00 usiku + saa 5 = saa 7:00 usiku Tokyo

8. Ainisha tabia nne za nchi zinazopatikana katika ukanda wa nchi za Afrika Mashariki.

Nchi za Afrika Mashariki zina hali ya hewa ya kitropiki ambayo ni joto kwa mwaka mzima na mvua ya msimu.

Zina udongo wenye rutuba unaofaa kwa kilimo cha mazao ya biashara na chakula.

Zina wanyamapori wengi na vivutio vya asili kama milima, mito, maziwa na mbuga za wanyama.

Zina watu wengi wanaojihusisha na kilimo, ufugaji na uvuvi kama shughuli kuu za kiuchumi.

9. (a) Taja namna tatu zinazotumika kuonesha kipimo cha ramani.

Kipimo cha mstari – ni mstari unaoonesha umbali kwa sentimita au kilometa.

Kipimo cha uwiano – ni uwiano unaoonesha umbali wa ramani na ardhi (k.mf. 1:50,000).

Kipimo cha maneno – kinaeleza umbali kwa maneno, mfano: "Sentimita moja kwenye ramani ni sawa na kilomita moja ardhi".

(b) Ikiwa sentimeta moja kwenye ramani ni sawa na kilometa kumi na tano, kipimo hiki kitaandikwaje katika mfumo wa uwiano?

1 cm = 15 km = 1 cm = 1,500,000 cm

Kipimo: 1:1,500,000

10. Elezea kwa ufupi namna milipuko ya volkano inavyotokea.

Milipuko ya volkano hutokea wakati gesi, mvuke, lava na majivu kutoka ndani ya dunia hupenya kwa nguvu juu ya uso wa dunia kupitia ufa au mdomo wa volkano. Lava hutoka kwa nguvu na kuganda juu ya uso wa dunia, hivyo kuunda milima ya volkano. Milipuko hii hutokana na shinikizo kubwa la joto na gesi ndani ya tabaka la magma.

SEHEMU B (Alama 30)

Jibu swali moja (1) kutoka katika kila kipengele.

Kipengele I: Jiografia

11. Elezea njia tano zinazoweza kutumika kudhibiti athari za ufugaji holela katika mazingira.

Njia ya kwanza ni kutekeleza mpango wa ufugaji wa kisasa. Hii ni pamoja na kujenga mabanda maalum ya mifugo, kuwafuga kwa idadi inayolingana na ukubwa wa ardhi na kuhakikisha kuwa mifugo wanahudumiwa ipasavyo. Hii husaidia kuepuka uharibifu wa ardhi na malisho.

Njia ya pili ni kupunguza idadi ya mifugo (destocking) ili kulinda malisho dhidi ya kuharibiwa na wingi wa mifugo. Wafugaji wanashauriwa kuwa na idadi ya mifugo inayolingana na rasilimali zilizopo.

Njia ya tatu ni kuhimiza ufugaji wa kuchanganya aina mbalimbali za mifugo kama ng'ombe, mbuzi na kondoo ili kuleta uwiano wa matumizi ya malisho na ardhi.

Njia ya nne ni kupanda majani ya malisho na miti ya malisho katika maeneo ya ufugaji. Hii husaidia kuongeza upatikanaji wa malisho ya kutosha na kupunguza mmomonyoko wa udongo.

Njia ya tano ni kutoa elimu kwa wafugaji kuhusu madhara ya ufugaji holela kwa mazingira na njia bora za ufugaji endelevu. Elimu hii husaidia kubadilisha mitazamo na kuchochea matumizi bora ya ardhi.

12. Fafanua umuhimu wa uoto wa asili katika uchumi wa Tanzania.

Uoto wa asili ni muhimu sana katika maendeleo ya kiuchumi ya Tanzania kwa sababu hutoa malighafi kwa sekta mbalimbali. Kwa mfano, miti hutoa mbao kwa ajili ya ujenzi, samani na kuni kwa matumizi ya majumbani.

Pili, uoto wa asili ni chanzo cha malisho kwa mifugo. Katika maeneo ya savana na mbuga, nyasi na miti ya asili hutoa lishe kwa wanyama wa kufugwa, hivyo kuchochea maendeleo ya sekta ya ufugaji.

Tatu, uoto wa asili hutoa fursa za utalii. Mbuga za wanyama kama Serengeti, Mikumi na Ngorongoro zimesheheni uoto wa asili unaovutia watalii kutoka sehemu mbalimbali za dunia. Hii huongeza pato la taifa kupitia mapato ya utalii.

Nne, uoto wa asili unasaidia kuhifadhi vyanzo vya maji. Misitu ya asili hudhibiti mmomonyoko wa udongo na kusaidia kuhifadhi vyanzo vya maji ambavyo ni muhimu kwa kilimo na matumizi ya majumbani.

Tano, uoto wa asili unasaidia kudhibiti mabadiliko ya tabianchi kwa kunyonya hewa ya ukaa na kuongeza oksijeni. Hii inachangia katika kuboresha mazingira kwa maisha ya binadamu na wanyama.

Kipengele II: Historia

13. Nchi za bara la Ulaya ziliileta ukoloni katika Bara la Afrika katika karne ya 19 kwa sababu za kibinadamu. Jadili.

Sababu za kibinadamu zilizotumika na mataifa ya Ulaya kuhalalisha ukoloni zilikuwa ni kama kisingizio cha kuingilia masuala ya Afrika. Moja ya sababu hizo ilikuwa ni kueneza dini ya Kikristo kwa Waafrika waliodaiwa kuwa waabudu mizimu. Hii ilitumika kuhalalisha ujio wa wamisionari na hatimaye utawala wa kikoloni.

Pili, Ulaya ilidai inaleta maendeleo ya elimu kwa Waafrika kwa kujenga shule na kusambaza maarifa. Hii ni pamoja na kusema kuwa Waafrika walihitaji kuelimishwa ili kuwa na maisha bora, hali iliyotumika kama kisingizio cha ukoloni.

Tatu, mataifa ya Ulaya yalidai kuwa yanawaletea Waafrika maendeleo ya afya kwa kujenga hospitali na kutoa huduma za matibabu. Hii ilionekana kama juhudi za kibinadamu, lakini kwa kweli ilikuwa njia ya kuimarisha utawala wao na kuwafanya Waafrika kuwategemea.

Nne, walidai kuwa wanakomesha biashara ya utumwa na kuwapa Waafrika uhuru wa kweli. Lakini badala yake, ukoloni uliwaitea unyonyaji wa hali ya juu na mateso makubwa zaidi kwa Waafrika.

Hivyo, ingawa walitumia sababu za kibinadamu kama kisingizio cha ukoloni, lengo lao kuu lilikuwa ni kujinufaisha kiuchumi, kisiasa na kijamii kwa gharama ya Waafrika.

14. Tathmini athari zilizotokana na biashara ya utumwa katika Bara la Afrika.

Athari ya kwanza kubwa ya biashara ya utumwa ilikuwa ni upotevu wa nguvu kazi. Vijana wengi wa kiume na wanawake waliokuwa tegemeo la uzalishaji walichukuliwa na kuuzwa kama watumwa, hivyo kuathiri sekta za kilimo na ufundi.

Pili, biashara ya utumwa ilisababisha uharibifu wa familia na jamii. Watoto walitenganishwa na wazazi wao na familia zikavunjika, hivyo kuathiri muundo wa jamii ya Kiafrika.

Tatu, biashara hiyo ilisababisha vita vya mara kwa mara kati ya jamii mbalimbali zilizotumika kukamata watumwa kwa ajili ya kuuzwa. Hii ilisababisha machafuko, uharibifu wa mali na hali ya kutokuaminiana.

Nne, biashara ya utumwa ilisababisha kudorora kwa utawala wa jadi. Machifu na viongozi waliouza watu wao kwa faida walikosa uaminifu na mamlaka kwa jamii zao.

Tano, biashara ya utumwa ilidhoofisha maendeleo ya Afrika kwa kuwa jamii zilitumia muda mwingi kupigana badala ya kushughulika na shughuli za maendeleo kama kilimo na ufundi. Mazingira pia yaliharibika kutokana na utekaji wa watu na kuharibu makazi yao.

SEHEMU C (Alama 30)

Jibu swali moja (1) kutoka katika kila kipengele.

Kipengele I: Jiografia

15. Fafanua faida tano za kutumia majadiliano kama mbinu ya kufundishia na kujifunzia somo la Jiografia.

Kwanza, majadiliano huchochea fikra huru kwa wanafunzi. Wakati wa majadala, wanafunzi hutumia uwezo wao wa kufikiri, kuchambua na kutoa hoja binafsi juu ya mada ya jiografia, jambo linaloongeza uelewa wa kina.

Pili, majadiliano huimarisha ushirikiano wa kijamii darasani. Wanafunzi wanajifunza kufanya kazi kwa pamoja, kusikiliza mawazo ya wengine, na kutoa mchango wao kwa nidhamu. Hii huwasaidia hata nje ya darasa katika maisha ya kijamii.

Tatu, mbinu ya majadiliano huwasaidia walimu kutambua uwezo na mapungufu ya kila mwanafunzi. Kupitia majibu na hoja zinazotolewa, mwalimu huweza kutathmini kwa urahisi kiwango cha uelewa wa somo kwa kila mwanafunzi.

Nne, majadiliano huongeza shauku na ari ya kujifunza kwa kuwa wanafunzi hushiriki kikamilifu badala ya kusikiliza tu maelezo ya mwalimu. Hali hii hufanya somo kuwa hai na lenye mvuto.

Tano, majadiliano hurahisisha uelewa wa masuala yanayohusu mazingira ya karibu ya mwanafunzi, kwa kuwa hoja nyingi hutolewa kutokana na uzoefu wa moja kwa moja. Hivyo, maarifa yanayopatikana yanakuwa ya kudumu zaidi.

16. Eleza kwa kutoa mifano kasoro za kutumia ziara kama njia ya kufundishia somo la Jiografia.

Kasoro ya kwanza ni gharama kubwa ya kifedha. Ziara huhitaji usafiri, chakula, malazi na vifaa vya kujifunzia. Wanafunzi wengi hasa wa vijijini hukosa uwezo wa kifedha kushiriki, hivyo kutofaidika na mbinu hiyo.

Kasoro ya pili ni changamoto za kiusalama. Wakati wa ziara, wanafunzi wako kwenye mazingira mapya ambayo huenda yakaweka maisha yao hatarini, hasa wanapotembelea maeneo ya viwandani, milimani au mito mikubwa.

Kasoro ya tatu ni upotevu wa muda wa masomo. Ziara huweza kuchukua siku nzima au zaidi, hali inayokatisha ratiba za kawaida za masomo na kupunguza muda wa kujifunza kwa kina somo lingine.

Kasoro ya nne ni uwezekano wa wanafunzi kutotilia maanani somo. Baadhi ya wanafunzi huona ziara kama sehemu ya burudani badala ya kujifunza, hivyo kutozingatia malengo ya somo la jiografia.

Kasoro ya tano ni ukosefu wa vifaa vya kumbukumbu. Ikiwa wanafunzi hawatakuwa na vifaa vya kuandika au kupiga picha, kuna uwezekano mkubwa wa kusahau yale waliyojifunza wakati wa ziara.

Kipengele II: Historia

17. Kwa kutumia mifano, eleza sifa tano za zana nzuri za kufundishia somo la Historia.

Zana nzuri ya kufundishia historia inapaswa kuwa sahihi na ya kuaminika. Inapaswa kutoa taarifa sahihi kuhusu matukio ya kihistoria bila kupotosha wanafunzi. Mfano, ramani ya mipaka ya kikoloni inapaswa kuonyesha maeneo sahihi ya tawala za wakoloni.

Pili, zana inapaswa kuwa rahisi kutumia. Mwalimu na mwanafunzi wote waweze kuitumia bila matatizo. Mfano, mchoro wa mti wa ukoo wa kifalme usiwe mgumu kueleweka kwa wanafunzi wa shule ya msingi au sekondari.

Tatu, zana ya kufundishia inapaswa kuwa ya kuvutia na ya kuamsha ari ya kujifunza. Kwa mfano, picha halisi za machifu wa Kiafrika kama Mkwawa au Samori Toure huongeza mvuto na kupanua uelewa wa mwanafunzi kwa kumhusianisha na picha halisi.

Nne, zana nzuri inapaswa kuwa ya kisasa na kuendana na mtaala wa elimu uliopo. Mfano, video ya mapambano ya uhuru kutoka maktaba za kitaifa inaweza kuwa msaada mkubwa kwa wanafunzi kuliko taarifa ya maandishi pekee.

Tano, zana bora ni ile inayoweza kufikia malengo ya somo. Ikiwa lengo ni kumfundisha mwanafunzi kuhusu maisha ya watu wa kale, zana kama picha za makazi ya kihistoria au michoro ya zana za mawe zitasaidia sana kufanikisha lengo hilo.

18. Bainisha njia tano zinazoweza kutumika katika upimaji wa wanafunzi wa somo la historia darasani.

Moja ni matumizi ya maswali ya maandishi. Hii ni njia ya kawaida ya kutathmini uelewa wa mwanafunzi kupitia maswali ya insha, maswali ya kuchagua au ya kujaza nafasi.

Pili ni matumizi ya majaribio ya mdomo. Mwalimu humuuliza mwanafunzi maswali moja kwa moja kuhusu tukio au kiongozi fulani wa kihistoria ili kutathmini uelewa wake kwa mazungumzo.

Tatu ni kupitia maonyesho ya mwanafunzi. Wanafunzi hupewa kazi za kuonyesha ramani, michoro ya matukio ya kihistoria au kuigiza matukio fulani ya kihistoria kama mikutano ya Berlin au mapambano ya maji maji.

Nne, mwalimu anaweza kutumia kazi za nyumbani. Kazi hizi humsaidia mwanafunzi kuchunguza, kusoma na kuelewa somo zaidi akiwa nyumbani.

Tano ni matumizi ya miradi ya utafiti. Mwanafunzi anaweza kutakiwa kufanya utafiti kuhusu kiongozi fulani wa kihistoria au tukio fulani na kuwasilisha ripoti darasani. Hii huongeza ujuzi wa kujifunza binafsi na kufikiri kwa undani.